

LA GIRONA JAEVA

ciutat mare d'Israel

Del 29 d'octubre de 2013
al 30 de març de 2014

PATRONAT
CALL DE GIRONA

Ajuntament de Girona

LA GIRONA MEDIEVAL

Del 29 d'octubre de 2013 al 30 de març de 2014

LA GIRONA MEDIEVAL
La clau del regne

Museu d'Història de Girona
Sala d'exposicions
Placeta de l'Institut Vell, 1 - 17004 Girona

LA GIRONA JUEVA
ciutat mare d'Israel

Museu d'Història dels Jueus
Sala d'exposicions
Carrer de la Força, 8 - 17004 Girona

EL MONESTIR DE SANT DANIEL
a l'època medieval

Monestir de Sant Daniel
Claustre
Carrer de les Monges, 2 - 17007 Girona

L'exposició temporal «La Girona medieval» es troba emplaçada simultàniament en tres espais: el Museu d'Història de Girona, que acull *La Girona medieval. La clau del regne*; el Museu d'Història dels Jueus, amb *La Girona jueva, ciutat mare d'Israel*, i el claustre del Monestir de Sant Daniel, amb l'exposició *El Monestir de Sant Daniel a l'època medieval*.

Més informació sobre l'exposició i les activitats organitzades al seu entorn a la pàgina web:

www.girona.cat/medieval

LA GIRONA JUEVA

ciutat mare d'Israel

Del 29 d'octubre de 2013 al 30 de març de 2014

Dues comunitats diferents varen compartir l'espai de la Girona medieval. Les relacions entre elles varen ser estretes i en molts casos, productives i enriquidores. Si la Girona cristiana ens ha arribat fins avui la Girona jueva, en canvi, ha deixat poques restes físiques. Va ser molt activa entre els segles X i XV, va tenir un espai propi dins l'estructura urbana, va enlluernar el món amb la seva cultura i, al final, va fondre's en l'oblit, condemnada primer per la intolerància i més tard pel desconeixement. Però gràcies al seu llegat la Girona d'avui és mostra de la riquesa que proporciona la diversitat.

*«Convé al savi que no haja ànsia de ço que ha perdut
mas que guard ço que li és romast»*

Jafudà Bonsenyor, segle XIII

Tapís dels Iudei

Teixit de llana

Torroella de Montgrí, 2005

Donatiu de l'Escola-taller Embollic al Museu d'Història dels Jueus

Reproducció del detall de la franja inferior del Tapís de la Creació de la Catedral de Girona

SET-CENTS ANYS D'HISTÒRIA

Potser ja en temps de la fundació, al segle I dC, hi havia gent jueva a Girona. Els atacs que patien les ciutats cristianes als primers segles medievals van originar un desplaçament de població urbana, jueus inclosos, cap a les zones rurals en cerca de refugi. Una revifalla al segle IX va atraure de nou famílies que buscaven la prosperitat que els oferia l'entorn urbà. Aquest degué ser l'origen de les vint-i-cinc famílies jueves que van arribar a Girona el 898, quan el comte Delà les va treure de l'alou de Juïgues, un llogarret proper a Besalú, per portar-les a tocar de la catedral, a la *seva ciutat* de Girona. Jueves i jueus anomenats Doucerella, Rahel, David o Mossé encara no formaven una comunitat ben organitzada, però ja participaven activament de l'economia urbana de l'entorn.

LA FORMA DEL CALL

A la darrereria del segle IX, els jueus vivien en cases contigües a les dels cristians. La sinagoga es trobava al costat mateix de la catedral i del palau episcopal. A la segona meitat del segle XII, la voluntat i la necessitat de la comunitat jueva de viure plegats i la decisió de les autoritats cristianes portaren a la creació d'un barri jueu, el call, que es desenvolupà a un costat i altre de l'actual carrer de la Força, aleshores carrer Major del Call. A mitjan segle XIII, la sinagoga s'ubicà a la part central del carrer Major, a tocar de la muralla. Els greus fets de 1391 i les fortes pressions subsegüents determinaren un abans i un després per a la comunitat, amb la creació d'un call clos i reduït al costat de llevant de la Força. Allà s'erigí la nova sinagoga, que fou activa fins a l'expulsió de 1492.

Durant les darreres excavacions arqueològiques (2012-2013) al pati interior del Museu d'Història dels Jueus es van localitzar les estructures d'una casa del segle XIII que havia estat destruïda a finals del segle XIV. Aquesta gran peça de ceràmica estava encastada dins els murs interiors de la casa. Tot indica que hi va ser col·locada expressament, perquè el mur de pedra es va aixecar al seu voltant: aquest és un dels misteris del call pendents de resoldre.

Maqueta del call al segle XIV

Fusta

Museu d'Història dels Jueus, 1991

Gerra

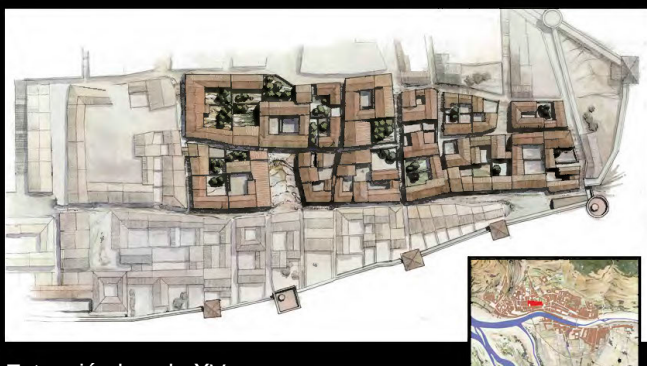
Ceràmica negra vidriada. Segles XII-XIII

EVOLUCIÓ DEL CALL JUEU DE LA CIUTAT DE GIRONA

Extensió als segles XIII-XIV

Extensió al segle XV

MENORÀ

Quan van arribar els primers jueus a la ciutat de Girona? No ho podem saber exactament. La repressió de les tropes romanes al segle I dC els va forçar a marxar lluny de la seva terra i va provocar una diàspora que els va escampar arreu de la Mediterrània.

Només sabem que portaven amb ells la seva religió, el judaisme, i el seu símbol més antic: un canelobre (o làmpada d'oli) amb set braços, símbol dels set dies de la creació. Aquest canelobre s'anomena *menorà* en hebreu, la llengua santa del judaisme.

Religió, llengua i símbol es van transmetre de generació en generació.

ECONOMIA, INDÚSTRIA I COMERÇ

Alguns homes jueus de Girona varen exercir càrrecs importants en l'administració pública de Catalunya. Al segle XIII, Jucef Ravaia i el seu pare Astruc Ravaia foren batlles de la ciutat. Jucef fou també tresorer general del regne i Astruc, batlle general de Catalunya. Però la gran majoria es guanyava la vida amb el treball artesanal i amb petits negocis, no pas sempre pròspers. Les seves feines eren diverses. Entre altres ocupacions, hi havia sastres com en Dayot, teixidors de vels com en Bonet Asdrai, llibreters com mestre Mayr, merceres com na Galena, sastresses com na Boneta, dides com na Maria, o serventes com na Bela. Una part important de la població jueva exercia el préstec de diners amb interès i així contribuïa al desenvolupament econòmic de la ciutat.

Didal

Bronze. Segles XIII-XIV

Trobat al pati inferior del Centre Bonastruc ça Porta, 2011

Arracades

Plata. Segles XI-XV

Trobades a Girona, 2000

Agulles de cap

Bronze. Segles XIII-XIV

Trobades al pati inferior del Centre Bonastruc ça Porta, 2011

Dau

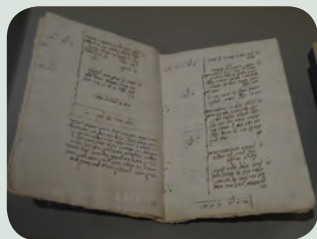
Os. Segona meitat de segle XIII - inici segle XIV

Trobat al pati del Col·legi d'Arquitectes de Girona, 2002

Monedes

Coure o plata. Segles XII-XIV

Trobades al pati del Col·legi d'Arquitectes de Girona, 2002

Llibre de comptes de Jucef Zabarra, clavari de l'aljama de Girona

Paper. Girona, 1432

Arxiu Històric de Girona

Noms i oficis de la població jueva de Girona

Noms	Oficis
Aaron Jacob	matalasser
Astruc Abraham	sastre
Astruc Abraham Desportal	metge
Bela	serventa
Bonet Asdrai	mercer
Boneta	sastressa
Bonjuhà Cresques	argenter
David Jucef	llibreter
Galena	mercera
Goig	teixidora de vels de seda
Isaac Mercadell	manobre
Isaac Saulis	sabater
Mestre Mayr	coraler
Mira	dida
Nassanell Cerç	comerciant de draps
Petita	tractant de bestiar

EL GOVERN I EL PODER DE L'ALJAMA

L'aljama era l'òrgan de govern que regulava la vida interna de la comunitat. A partir de 1257 hi ha constància d'aquesta institució amb personalitat pública a la ciutat de Girona. Inicialment, el govern estava en mans de les oligarquies i els càrrecs eren hereditaris. A partir del segle XIV es va establir un sistema d'elecció semipública dels dirigents, anomenats *secretaris*, que eren escollits entre les famílies més poderoses, un fet que tot sovint provocava enfrontaments interns. Segons la llei, els jueus eren del rei. Per això els seus impostos anaven directament a les arques reials i, en contrapartida, els reis els van donar privilegis que asseguraven, almenys legalment, la protecció de la comunitat i de les estructures i formes de vida jueves.

Els Ravaia de Girona i la Carta Poble de Palamós

Astruc Ravaia és el representant del rei en aquest document que dona fe de la constitució de Palamós com a vila. Astruc era funcionari reial, i estava al servei de Pere el Gran; entre 1276 i 1286 va ser *batlle de Girona* i entre 1276 i 1283 va exercir de *batlle general de Catalunya*. La família Ravaia va ser la més poderosa de la història de la Girona jueva. Els seus membres van exercir alts càrrecs en l'administració reial i local el darrer quart del segle XIII. Van ocupar llocs molt importants tant en la comunitat jueva com en l'administració general del regne.

Carta Poble de la vila de Palamós

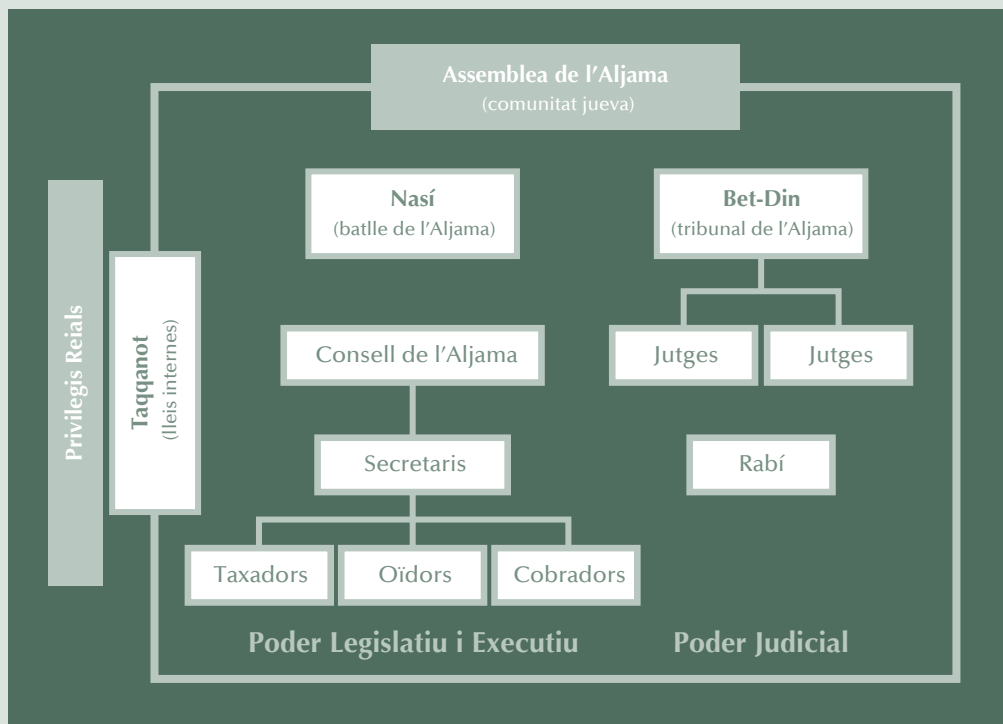
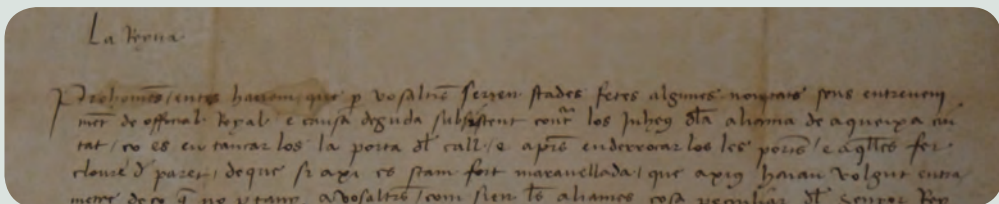
Pergamí. 3 de desembre de 1279

Sàpiga tothom que jo, Astruc Ravaia, batlle de l'il·lustre senyor Pere, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, de part del mateix senyor rei i dels seus, (...) dono i concedeixo perpètuament a tots cada un de vosaltres, homes i dones presents i futurs habitants del port reial de Palamós...

Lletra Reial de la reina Maria sobre el govern de l'aljama de Girona

Pergamí. Perpinyà, 11 de setembre de 1449

La reina Maria, esposa i lloctinent del rei Alfons IV, als jurats de la ciutat de Girona. Els mana que no s'interposin en les qüestions dels jueus, ja que de les aljames se n'ocupen els oficials reials, i que l'informin dels fets que creguin que no eren de la seva incumbència perquè es faci provisió reial.

NOMS DELS SECRETARIS DE L'ALJAMA DE GIRONA

De mitjan segle XIV a 1492

1343

Astruc Bedoç
Bellshom Escapat
Bonjuha Cresques
Lobell Escapat

1344

Astruc Deuslocrega
Isaach Abraham
Isaach Escapat
Salomó Isaach
Saltell Gracià

1352

Astruc Lobell Gracià
Astruc Deuslocrega
Salomó Isaach
Saltell Gracià
Bonjuhà Cresques
(adjunt)

1354

Astruc Bedoç
Bellshom Escapat
Bellshom Falcó
Bonjuha Cresques
Duran Abraham
Lobell Escapat

1358

Benet Bellshom
Isaach Cresques
Salomó Astruch

1362

Bellshom Falcó
Jucef Bellshom de Blanes
Vidal Caravida

1373

Abraham Isaach
Astruch Bonanasch
Jucef Bellshom de Blanes

1377

Astruc Cresques
Bellshom Isaach
Mossé Falcó

1380

Benet Bellshom
Bondia Falcó
Bonet Saltell

1384

Bellshom Benet
Bellshom Isaach
Caravida Saporta

Entre 1386 i 1391

(alternats en el govern)
Són temps de crisi interna en el govern de l'aljama
Bellshom Benet
Isaach Bonjuha
Astruc Benet
Astruc Cresques
Bonet Saltell
Bonjuha Vidal
Ferrer Bonanasch
Abraham Ravaya
Astruc Lobell Gracià
Benet Bellshom
Bonastruc Desmaestre
Falcó Mossé
Rovén Nacim
Salomó Saporta
Vidal Lobell

1394

Bonastruc Desmestre
Falcó Mossé
Vidal Lobell

1408

Abraham Mossé Desportal
Astruc Benet
Bonastruc Desmestre
Bonastruc Jucef
Vidal Bonet

1492

Lleó Aninay
Salamó Esdrà
Salamó Samuel
Leví Isaach

A Girona, els savis jueus estudiaven els textos sagrats i n'escrivien comentaris, componien poemes i produïen una excelsa literatura. Als casals del call, els científics calculaven els eclipsis i els moviments dels astres i excel·lien en l'art de la medicina. Els jueus gironins varen bastir una columna de saviesa tan ingent que va donar a Girona el sobrenom de *ciutat mare d'Israel*. El seu llegat intel·lectual és un dels més interessants i més potents de tota l'edat mitjana. D'entre tots els grans savis destaca Mossé ben Nahman, conegut també com a Bonastruc ça Porta. Talmudista, cabalista, poeta, metge i rabí, l'anomenat *Mestre de Girona* nasqué a la ciutat el 1194 i morí a Terra Santa cap al 1270. Des d'allà va deixar testimoni escrit de l'enyor que sentia per Girona i per la seva *santa comunitat de fills d'Israel*.

Una biblioteca al call

Algunes famílies tenien biblioteques privades a les seves cases del call. Molts dels llibres que s'hi contenien eren utilitzats en l'exercici de la medicina, una de les professions més comunes dels jueus i d'algunes jueves medievals. L'inventari dels llibres del metge Nathan Mossé Desportal, dictat al notari per la seva vídua Goig l'any 1410, permet conèixer alguns dels títols més interessants d'aquestes biblioteques. Alguns dels llibres tenien contingut religiós, d'altres eren tractats científics i molts eren de medicina.

«librum ebrayce scriptum vocatum vibria»

Pàgina de la *Bíblia de Lisboa*, manuscrit hebraic il·luminat. Catalunya, segle XV.

«les taules de mestra Bonet»

Pàgina de les *Taules Astronòmiques* de David Bonet Bonjorn (Girona-Perpinyà, 1365). Còpia del segle XV, Biblioteca Nacional de Catalunya, Ms. 39

«plagon de paper de cabala»

Fragment de manuscrit hebraic amb contingut cabalístic
Girona, segles XIII-XIV, Arxiu Municipal de Girona

«alguns quaterns medicina»

Fragment de manuscrit hebraic amb terminologia mèdica i de farmacopea. Girona, segles XIII-XIV, Arxiu Municipal de Girona

«librum medicinae de mestra Bernard de Gordon»

Pàgina del manuscrit hebreu *Xoixan ha-Refuà* [*Lilium medicinae*] de Bernard de Gordó, metge de Montpeller (ca. 1260-1318). El tractat va ser traduït a l'hebreu durant el segle XIV. Escalona, 1466, Bridwell Library, Southern Methodist University, Dallas, Ms. 22

«Livrum Vincenna»

Pàgina de manuscrit il·luminat del *Cannon Medicinae* d'Avicenna, traduït de l'àrab a l'hebreu. Itàlia, segle XV, Biblioteca Universitaria di Bologna, Ms. 2197

«rotulum pergameneo cum gornimento»

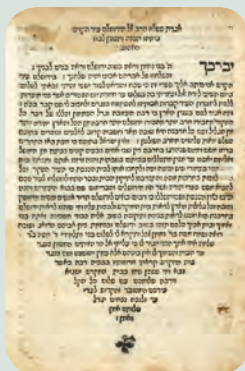
Fragment d'un rotlle d'Ester. Segle XVIII, Museu d'Història dels Jueus
Alguns llibres hebreus de contingut litúrgic o religiós eren escrits en rotlles i conservats així a les biblioteques del call.

Interactiu:

Facsimil de l'*Hagadà de Sarajevo*, manuscrit hebreu il·luminat
Catalunya, segle XIV

Institut d'Estudis Nahmànides, Biblioteca E. E. Schalit, 1997

L'inventari de Goig també esmenta una «**vivria ebreà**» i un «**librum vocatum toraz azam**», obres que podeu veure dins la vitrina, en edicions més modernes.

Sefer Torat ha-Adam [Llibre de la Llei de l'Home]

Cuir i paper imprès relligat

Mossé ben Nahman (Nahmànides), ca. 1194-ca. 1270

Venècia : Impressor Giovanni di Gara, 1595

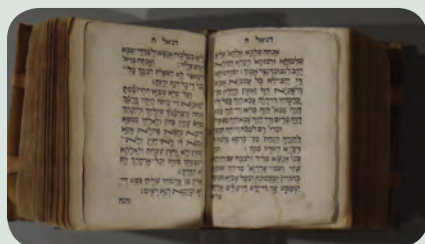
Institut d'Estudis Nahmànides. Biblioteca E. E. Schalit, 2000

Tanakh o Bíblia hebrea

Pergamí i paper relligat

Frankfurt : 1695

Museu d'Història dels Jueus, 2003

La població del call no es diferenciava físicament de la resta, però sí que ho feia en la pràctica de costums culinaris, socials i rituals. Un dels principals preceptes del judaisme és la procreació i l'únic camí legítim per complir-lo era el matrimoni. Aquest quedava legalment definit amb la *quetubà*, el contracte matrimonial, que garantia els drets de l'esposa i definia els deures de l'espòs. Entre les famílies jueves hi havia una forta endogàmia de cultura i de classe, de manera que les grans nissagues gironines varen mantenir el seu poder al llarg dels segles gràcies a matrimonis concertats que unien noms i fortunes. Els patronímics més rellevants de la Girona jueva eren: Aninai, Astruc, Benet, de Blanes, des Portal, Caravida, Desmestre, Falcó, Lobell, Nacim, Ravaia, Rovén, Sabarra, o Saltell.

Fragments de vaixel·la domèstica

Ceràmica amb decoracions de verd i manganès i ceràmica blava valenciana

Segles XIII a XV

Trobats en diferents espais del call jueu, de 1986 a 2005

CONTROVÈRSIA I EXILI

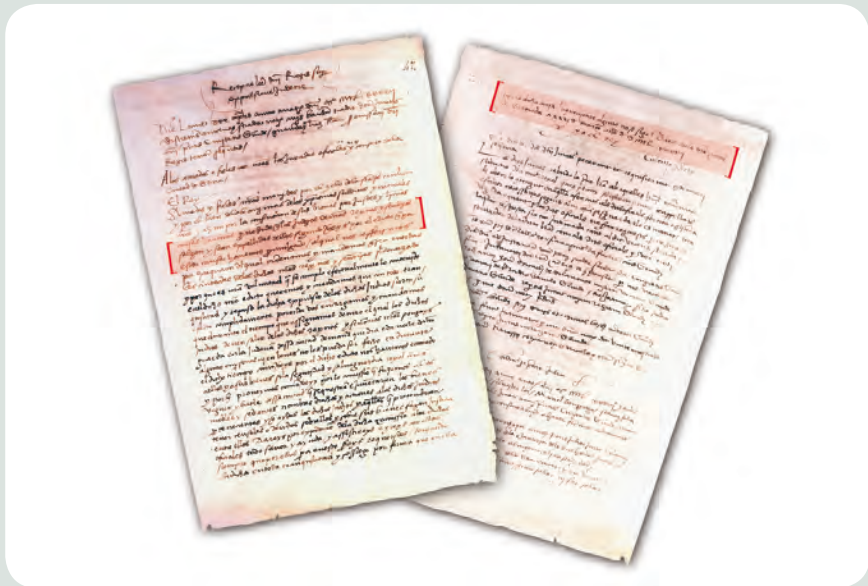
Fins al segle XIII, la relació entre la societat jueva i la cristiana era d'una certa coexistència, que es trencava quan transcendia un fet puntual de violència social o religiosa. Al segle XIV els canvis en el context material (crisi, guerres, fam, pestes) i en l'espiritual (atacs al Talmud, nova concepció del judaisme, nous dogmes) varen generar atacs virulents i un fort antijudaisme. El 1391, en pocs mesos, foren destruïdes amb violència la majoria de comunitats catalanes, que van quedar tocades de mort, desfetes demogràficament i culturalment. Quan el 1492 el rei Ferran en va ordenar l'expulsió, a Girona quedaven poques famílies jueves. Algunes varen emprendre el camí de l'exili, fent cap a Perpinyà, des d'on buscaren noves rutes, mar enllà. La majoria, però, es van convertir al cristianisme i es varen quedar a Girona, la seva ciutat i la dels seus ancestres.

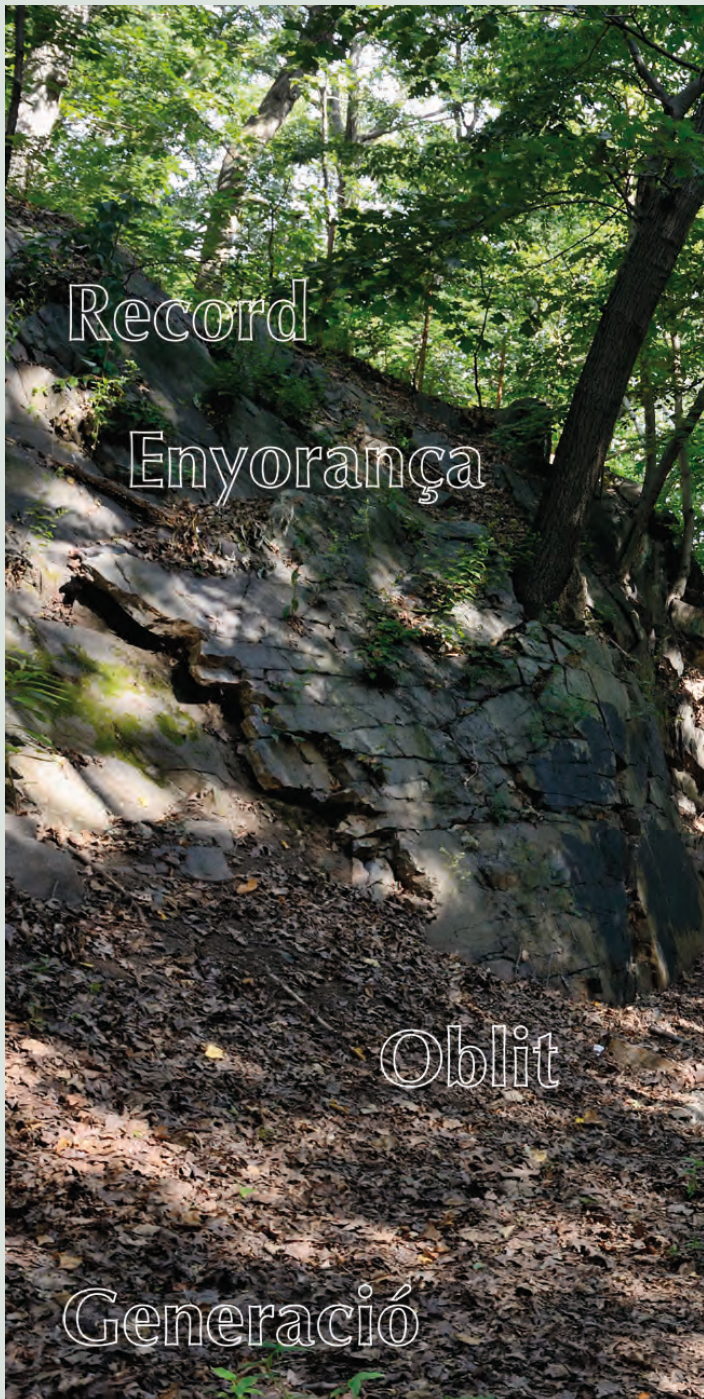
Presentació als jurats de la carta reial que conté l'ordre d'expulsió dels jueus dels seus reialmes

Arxiu Municipal de Girona, Manual d'acords, v. 92 (1492), foli 47 r-v.

«(...) *havemos provehido que los Judíos de nuestros reynos y señoríos salgan y sean expellidos d-ellos segund veys por el edicto que por esta causa havemos promulgado, (...)»*

«*Por la dicha causa inconveniente alguno no se siga. Data en la nuestra ciudad De Granada a XXXI de março año de M CCCC LXXXX II.*
por yo el rey»

LA GIRONA JAEVA

ciutat mare d'Israel

Organització:

**PATRONAT
CALL DE GIRONA**

Ajuntament de Girona

Comissariat:

Sílvia Planas

Coordinació de textos:

Lídia Donat

Plànols:

Jordi Sagrera

Disseny i producció:

Mostra Comunicació s.l.

Agraïments:

Escola Taller Embolic

 Generalitat de Catalunya
**Departament de Cultura
i Mitjans de Comunicació**
Arxiu Històric de Girona

 **Museu d'Arqueologia
de Catalunya**

Amb la col·laboració de:

 Diputació de Girona

 **Generalitat
de Catalunya**

 **CAMINOS DE
SEFARAD**
RED DE JUDERIAS DE ESPAÑA